

Paulina Stolarczyk, Paulina Tuka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WYKSZTAŁCENIE JAKO ISTOTNY CZYNNIK JAKOŚCI KAPITAŁU LUDZKIEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

*EDUCATION AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE HUMAN CAPITAL QUALITY
IN THE RURAL AREAS ON THE EXAMPLE OF MAZOVIA PROVINCE*

Słowa kluczowe: wykształcenie, kapitał ludzki, obszary wiejskie, źródła dochodu, województwo mazowieckie

Key words: education, human capital, rural areas, sources of income, Mazovia province

Abstrakt. Celem badań była ocena poziomu wykształcenia jako istotnego czynnika jakości kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich Mazowsza. Dokonano analizy źródeł wtórnych pochodzących z GUS i *Narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań* oraz badań własnych przeprowadzonych na próbie 1000 gospodarstw domowych w wybranych wiejskich i wiejsko-miejskich gminach województwa mazowieckiego oraz literatury przedmiotu. Poziom wykształcenia był różnicowany w zależności od miejsca zamieszkania i płci badanych osób. Zwrócono również uwagę na zależność między źródłem dochodu a wykształceniem mieszkańców województwa mazowieckiego.

Wstęp

W literaturze kapitał ludzki jest zdefiniowany jako zasób umiejętności, wiedzy, kwalifikacji, zdolności, motywacji, postaw i zdrowia, który ma istotne znaczenie w działalności gospodarczej, gdyż jest źródłem przyszłych dochodów i korzyści finansowych [Łukasiewicz 2009]. Bazowym elementem kapitału ludzkiego jest poziom wykształcenia i jego rodzaj [Zieliński, Gaura 2014]. W istniejącym świecie kapitał ludzki ma coraz większe znaczenie w powstawaniu procesów rozwojowych w gospodarce. Czynnikiem aktywizacji społeczno-gospodarczej ludności wiejskiej jest wykształcenie mieszkańców wsi. Odgrywa ono coraz większą rolę w wymiarze ogólnych przekształceń, jak również w wymiarze jednostkowym. Szanse człowieka na rynku pracy coraz częściej określa poziom wykształcenia oraz wpływa na zaspokajanie jego nie tylko aspiracji zawodowych, ale również i kulturalnych. Podstawą wykształcenia nieustannie jest edukacja szkolna i akademicka [Wrzochalska 2005].

Materiał i metodyka badań

Celem opracowania była ocena poziomu wykształcenia jako istotnego czynnika jakości kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich. Ponadto podjęto próbę charakterystyki grupy respondentów w danych kategoriach według wybranych kryteriów. Omówiono istotę wykształcenia oraz jego poziom w zależności od grupy respondentów. Podstawą źródłową były dane statystyczne GUS, *Narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań*, wyniki badań własnych przeprowadzonych na próbie 1000 gospodarstw domowych w wybranych wiejskich i wiejsko-miejskich gminach województwa mazowieckiego oraz literatura przedmiotu. Badaną zbiorowość wytypowano za pomocą doboru celowo-warstwowego, a narzędziem gromadzenia materiału empirycznego były badania ankietowe przy wykorzystaniu kwestionariusza wywiadu.

Tabela 1. Ludność w wieku 13 lat i więcej według poziomu wykształcenia, płci i miejsca zamieszkania na podstawie wyników spisów w latach 2002 i 2011
 Table 1. Population aged 13 and over by the level of education, sex and place of residence based on the results of 2002 and 2011 censuses

Poziom wykształcenia/The level of education	Struktura ludności/Structure of people									
	2002					2011				
	razem/ total	mężczyźni/ men	kobiety/ women	razem/ total	miasto/ urban area	wieś/ rural area	razem/ total	miasto/ urban area	wieś/ rural area	
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego/Incomplete primary or no education	3,6	3,0	4,3	1,4	1,0	1,6	1,7	1,0	2,7	
Podstawowe ukończone i gimnazjalne/Primary and general secondary	29,8	28,0	31,4	23,2	22,0	30,0	24,4	19,2	33,3	
Zasadnicze zawodowe/Basic vocational	23,2	30,1	16,9	21,7	27,9	33,6	15,9	13,7	19,6	
Średnie i policealne/Secondary and postsecondary	31,5	27,6	35,1	31,6	29,1	23,1	33,8	37,3	27,9	
Wyższe/Higher	9,9	9,3	10,4	17,0	14,8	7,7	19,0	23,2	12,1	
Nieustalony/Not categorized	2,0	2,0	1,9	5,1	5,2	4,0	5,2	5,6	4,4	
Ogółem/Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Źródło opracowanie własne na podstawie GUS [Narodowy spis... 2003, 2012]
 Source: own study based on CSO data [Narodowy spis... 2003, 2012]

Poziom wykształcenia w Polsce

Ostatnie 20 lat z punktu widzenia ewolucji kapitału ludzkiego to czas bardzo dużego rozwoju edukacyjnego polskiego społeczeństwa. Był wtedy tzw. boom edukacyjny, na który duży wpływ miał wzrost ambicji edukacyjnych na poziomie wyższym wśród mieszkańców miast i kobiet. Od połowy lat 90. XX wieku populacja osób z ukończonymi studiami wzrosła trzykrotnie wśród kobiet, a wśród mężczyzn tylko dwukrotnie. Dynamiczna tendencja wzrostowa spowodowała zmianę na lepsze, która miała charakter nadrabiania zaległości. Pomimo tego, udział osób z wyższym wykształceniem w Polsce jest nadal mniejszy niż przeciętna w krajach OECD. Wskaźniki jakości kapitału ludzkiego w Polsce są na niskim poziomie, chociaż wraz z Włochami, Słowacją, Portugalią i Turcją należy do grona państw europejskich, które dynamicznie poprawiają swój wynik [Wykształcenie, postawy... 2010]. Zgodnie z założeniami strategii „Europa 2020” w Polsce w ciągu najbliższej dekady powinien zwiększyć się udział osób z wyższym wykształceniem w populacji ludności w wieku 30-34 lata co najmniej do 40%.

Na podstawie badań zrealizowanych w 2013 roku w ramach IV edycji projektu „Bilans Kapitału Ludzkiego” wśród obywateli Polski w wieku 18-59/64 lata w 2013 roku stwierdzono, że wykształcenie średnie miało 36% badanych, zasadnicze zawodowe 29% osób, z czego w większości byli to mężczyźni, a gimnazjalne bądź niższe 16% respondentów. Wykształceniem wyższym charakteryzowało się tylko 19% badanych. Kobiety stanowiły większość ludności z wyższym wykształceniem – aż 24%, natomiast wśród mężczyzn tylko 14%. Co dziesiąty Polak miał tytuł magistra, 3% licencjat oraz 3% tytuł magistra-inżyniera i tylko 1% inżyniera.

Zauważalne jest istotne zróżnicowanie Polaków młodszego i starszego pokolenia pod względem wykształcenia. Wśród trzydziestolatków wyższe wykształcenie miała jedna trzecia z nich, a spośród pięćdziesięciolatków jedynie co dziesiąty. W

kolejnych grupach wiekowych przeważało wykształcenie zasadnicze zawodowe – 40% w populacji czterdziesto- i pięćdziesięciolatków. W przedziale wiekowym 18-24 lata nadal ponad 50% osób bierze udział w kształceniu formalnym. W ostatnich 4 latach wzrósł odsetek osób w wieku 18-24 lat uczących się w liceach ogólnokształcących. Nieaktywni zawodowo oraz bezrobotni byli gorzej wykształceni niż osoby pracujące. Do najlepiej wykształconych grup zawodowych wśród osób pracujących należeli: specjaliści (76% z wykształceniem wyższym) oraz kierownicy (58%) [Czarnik, Turek 2013]. Według ostatniego *Narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań* (NSP) [2012] przeprowadzonego w 2011 roku, w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu dokonały się pozytywne zmiany co do ogólnego poziomu wykształcenia Polaków [Sawicka 2013]. W okresie między NSP w latach 2002 i w 2011 największy wzrost zanotowano w grupie osób z wykształceniem wyższym, której udział wzrósł o 7 p.p., czyli do 17%. Populacja kobiet była lepiej wykształcona. Stwierdzono wzrost populacji mężczyzn z wykształceniem wyższym z 9% w 2002 roku do 15% w 2011 roku, jak również i kobiet z 10 do 19%. Większa dynamika wzrostu wystąpiła w przypadku kobiet, tj. o 9 p.p., a u mężczyzn 6 p.p.

Nadal istnieje luka edukacyjna pomiędzy wykształceniem ludności wiejskiej i miejskiej. Słabiej wykształcona była populacja z obszarów wiejskich. Wzrost edukacji dzieci i młodzieży od najniższego szczebla – przedszkola, do najwyższego – akademickiego wśród mieszkańców obszarów wiejskich przyczyni się do zmniejszenia dysproporcji rozwojowych pomiędzy obszarami wiejskimi i miastami. Ważne jest też umożliwienie kształcenia osobom, które z jakiegokolwiek przyczyn przerywały edukację [Hałasiewicz 2011]. Dane statystyczne wskazują, iż poziom wykształcenia mieszkańców wsi nieznacznie poprawia się, chociaż odsetek ludności mającej wykształcenie średnie policealne i wyższe w gronie populacji wiejskiej był prawie dwukrotnie niższy niż wśród zbiorowości miejskiej. Na wsi przybywa ludzi z wyższym wykształceniem. Dyplom wyższej uczelni dziesięć lat temu miało 4,3% osób mieszkających na obszarach wiejskich, natomiast w 2011 roku już 9,9% mieszkańców. Zauważalne jest utrzymywanie się tej tendencji wzrostowej. Na wsi niestety występuje najwyższy odsetek ludzi z wykształceniem najniższym, czyli gimnazjalnym oraz podstawowym.

Wyniki badań

Ważne znaczenie różnicujące ludność wiejską pod względem położenia społecznego mają płeć, wiek, wykształcenie i status materialny. Nie tylko w środowisku wiejskim, ale również w całym społeczeństwie te czynniki stanowią istotne znaczenie [Wrzochalska 2005]. Wybór województwa mazowieckiego do badań był podyktowany tym, iż mimo że to najbogatszy region w Polsce pod względem poziomu PKB na mieszkańca, jest on jednak najbardziej zróżnicowany przestrzennie pod względem społeczno-gospodarczego rozwoju.

Gminy podzielono na dwie grupy wykorzystując syntetyczny miernik obliczony metodą wzorca rozwoju Hellwiga. Do grupy gmin A zakwalifikowano gminy o wysokim i bardzo wysokim rozwoju społeczno-gospodarczym, natomiast do gmin B gminy o niskim i bardzo niskim rozwoju [Sawicka 2013]. W grupie kobiet zarówno w gminach A i B dominowało wykształcenie średnie. Na obszarach słabo rozwiniętych wykształcenie średnie miała ponad połowa kobiet, a obszarach rozwiniętych ponad 40%. Wśród mężczyzn przeważało wykształcenie zasadnicze zawodowe w obydwu grupach gmin i oscyloowało w granicach 45%. Następne w kolejności było średnie i podstawowe. Należy wspomnieć, iż zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet znalazły się jednostki, które nie miały nawet ukończonej szkoły podstawowej, ale w badanej zbiorowości nie stanowiły nawet 1%. Tylko 10% wszystkich respondentów miała wykształcenie wyższe. Odsetek kobiet z tym wykształceniem stanowił 16% (gminy A) i 19% (gminy B).

Analizując poziom wykształcenia i źródła uzyskania dochodów należy zwrócić uwagę, iż najwięcej osób z wyższym wykształceniem było wśród prowadzących własną działalność gospodarczą oraz pracujących na etacie. Jedna czwarta z nich miała wyższe wykształcenie, a prawie 50% stanowiły osoby ze średnim wykształceniem. Osoby, które wskazywały jako główny dochód pracę na etacie w 17% miały wykształcenie wyższe, 45% średnie i 34% zasadnicze zawodowe.

Ludność utrzymująca się z rent i emerytur w większości charakteryzowała się podstawowym wykształceniem (47%), następnie zasadniczym zawodowym (32%) i średnim (17%). Wśród tej grupy znalazła się niewielka liczba osób, która nie ukończyła szkoły wyższej – 2%. Prawie połowa osób utrzymujących się głównie ze sprzedaży produktów z własnego gospodarstwa miała wykształcenie zasadnicze zawodowe, 39% średnie i tylko 6% wyższe.

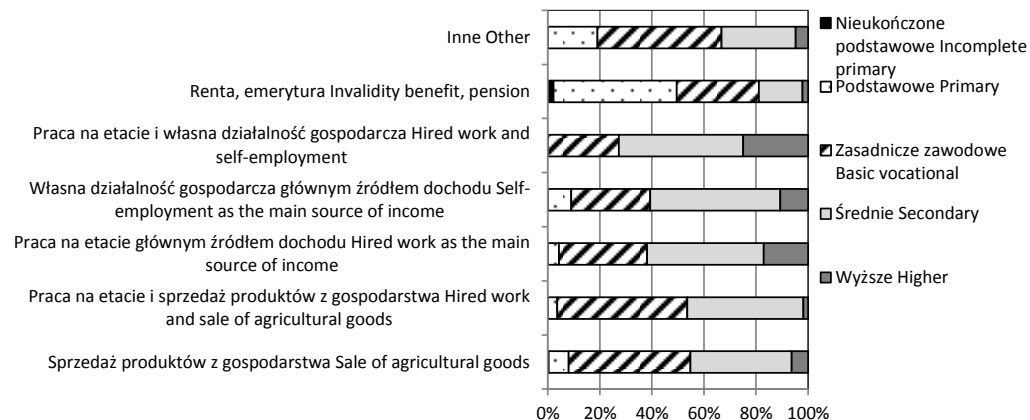
Tabela 2. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn (głowy rodzin i małżonkowie) z podziałem na typy rozwoju gmin miejsca zamieszkania w województwie mazowieckim

Table 2. Structure of education of women and men (heads of families and spouses) by types of commune development of the place of residence in Mazowieckie province

Poziom wykształcenia/ The level of education	Struktura wykształcenia/Structure of education [%]							
	ogółem/total		gminy/communes A			gminy/communes B		
	liczba/ number	%	razem/ total	mężczyźni/ men	kobiety/ women	razem/ total	mężczyźni/ men	kobiety/ women
Podstawowe nieukończone/ Incomplete primary	3	0,30	1	1	0	2	1	1
Podstawowe/Primary	99	9,96	63	39	24	36	27	9
Zasadnicze zawodowe/ Basic vocational	389	39,13	223	152	71	166	123	43
Średnie/Secondary	398	40,04	216	127	89	182	95	87
Wyższe/Higher	105	10,56	48	13	35	57	25	32
Ogółem/Total	994	100,00	551	332	219	443	271	172

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Rysunek 1. Poziom wykształcenia a źródło dochodu respondentów w województwie mazowieckim

Figure 1. Level of education and source of respondents' income in Mazowieckie province

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, iż wśród ludności wiejskiej dominowało wykształcenie średnie i policealne, a także podstawowe ukończone i gimnazjalne. Relatywnie wyższym wykształceniem cechowała się badana wiejska ludność nierolnicza niż rolnicza. Aż 1/3 mężczyzn mieszkających na wsi ukończyła szkołę zasadniczą zawodową, wśród kobiet wiejskich 1/3 z nich skończyła edukację na poziomie podstawowym i gimnazjalnym.

Społeczeństwo polskie nie ma dobrze wykształconego zaplecza kapitału ludzkiego na terenach wiejskich. Zachodzące procesy w gospodarce wpływają na ludność z obszarów wiejskich, podejmujących kroki w zakresie kształcenia i zdobywania nowych kwalifikacji.

Literatura

- Czarnik S., Turek K. 2013: *Aktywność zawodowa i wykształcenie Polaków na podstawie badań ludności zrealizowanych w 2013 roku*. IV edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Hałasiewicz A. 2011: *Rozwoju obszarów wiejskich w kontekście zróżnicowań przestrzennych w Polsce i budowania spójności terytorialnej kraju*, Ekspertyza Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 7.
- Lukasiewicz G. 2009: *Kapitał ludzki organizacji. Pomiar i sprawozdawczość*, PWN, Warszawa, 20.
- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań w 2002 roku*. 2003: GUS, Wars
- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań w 2011 roku*. 2012: GUS, Warszawa.
- Sawicka J. (red.). 2013: *Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender*, SGGW, Warszawa, 48, 100.
- Sosnowska B. 2001: *Ewolucja poziomu i struktury wykształcenia ludności wiejskiej oraz jej implikacje społeczno-ekonomiczne*, Roczn. Nauk. SERiA, t. III, z. 6, 117-121.
- Wrzochalska A. 2005: *Wybrane cechy społeczno-ekonomiczne ludności wiejskiej a rozwój wsi i rolnictwa*, IERiŻ-PIB, Warszawa, 9, 24-25.
- Wykształcenie, postawy i umiejętności jako istotne czynniki jakości kapitału ludzkiego*. 2010: Ekspertyza, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Zieliński M., Gaura E. 2014: *Wykształcenie jako element kapitału ludzkiego*, Zesz. Nauk. Politechniki Śląskiej, seria Organizacja i Zarządzanie, z. 69, nr 1906, 9-18.

Summary

The aim of the study was to assess the level of education as an important contributor to the quality of human capital in the rural areas of Mazovia region. The article analyzes secondary sources from the Central Statistical Office (GUS) and the National Census of Population and Housing, the own research conducted using the sample of 1,000 households in the selected rural and urban communes of the Mazovia Province and the literature. The level of education is varied, depending on the place of residence or sex. Attention was also drawn to the relationship between the source of income and education.

Adres do korespondencji
mgr Paulina Stolarczyk, mgr Paulina Tuka
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Polityki Europejskiej Finansów Publicznych i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
e-mail: paulina_stolarczyk@sggw.pl, paulina_tuka@sggw.pl